

УДК 343.352:330.341(477)

DOI: 10.31673/2415-8089.2026.012610

Антонова Олена Михайлівна,

кандидат економічних наук, доцент

*Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва
Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій*<https://orcid.org/0000-0002-5732-2647>**Савка Олександр Іванович,**

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-науковий інститут права та безпеки ім. Володимира Великого*<https://orcid.org/0000-0002-1723-3412>**Тяжина Анжела Миколаївна,**

старший викладач кафедри менеджменту

*Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва
Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій*<https://orcid.org/0000-0002-6863-2384>

СУЧАСНІ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджуються сучасні механізми та індикатори протидії економічній корупції в Україні, що є ключовим фактором забезпечення економічної безпеки держави. Особлива увага приділяється аналізу корупції як прихованої змінної, яка не піддається прямому вимірюванню та вимагає застосування комплексних підходів для оцінки її рівня та масштабів впливу на економіку. Автори розглядають різноманітні методи оцінювання корупційних проявів, включаючи прямі та непрямі методи, структурний аналіз, метод м'якого моделювання, експертні оцінки та змішані підходи.

Виділено ключові елементи механізмів протидії економічній корупції, серед яких: інструменти економічного управління та мотивації, механізми оперативного реагування на корупційні прояви, інструменти саморегулювання, інформаційно-аналітичні системи моніторингу та оцінки, а також набір індикаторів економічної корупції, що дозволяють формалізувати та кількісно оцінити її прояви.

Ключові слова: *корупція, економічна безпека, індикатори корупції, механізми протидії, тіньова економіка, методи оцінки, кримінальний кодекс, цивільний кодекс.*

Постановка проблеми. Економічна корупція залишається однією з найбільш гострих проблем розвитку сучасних держав, оскільки вона негативно впливає на ефективність функціонування економічної системи, підриває довіру до державних інституцій, гальмує інвестиційні процеси та створює значні бар'єри для сталого економічного зростання [1]. Поширення корупційних практик у сфері економічних відносин призводить до викривлення конкурентного середовища, нераціонального розподілу державних ресурсів, зниження прозорості управлінських процесів та погіршення соціально-економічного розвитку держави.

В умовах глобалізації та інституційних трансформацій економіки питання ефективної протидії економічній корупції набуває особливої актуальності [1]. Сучасні виклики, пов'язані з цифровізацією економічних процесів, розвитком фінансових технологій, зростанням міжнародних економічних зв'язків та інтеграційними процесами, зумовлюють необхідність удосконалення підходів до формування антикорупційної політики. У цьому контексті особливого значення набуває розроблення та впровадження дієвих механізмів і системи індикаторів, які дозволяють не лише виявляти прояви економічної корупції, а й оцінювати ефективність заходів щодо її попередження та мінімізації.

Попри наявність нормативно-правових актів та інституцій, спрямованих на запобігання і протидію корупції, проблема економічної корупції залишається актуальною та потребує подальшого наукового осмислення. Зокрема, недостатньо дослідженими залишаються питання формування комплексної системи механізмів протидії економічній корупції, а також визначення ефективних індикаторів, що дозволяють здійснювати об'єктивний моніторинг рівня корупційних ризиків у економічній сфері.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю систематизації сучасних підходів до протидії економічній корупції, а також визначення ефективних механізмів та індикаторів, які можуть бути використані для підвищення результативності антикорупційної політики та забезпечення прозорості економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема корупції як економічного явища привертає значну увагу вітчизняних та зарубіжних економістів, оскільки вона має прямий негативний вплив на інституційні структури, конкурентоспроможність та інвестиційний клімат. У наукових публікаціях досліджується як теоретична природа корупції, так і практичні рішення щодо її вимірювання та протидії.

У сучасній науковій літературі проблематика забезпечення економічної безпеки держави та формування ефективних економіко-правових механізмів її реалізації займає важливе місце. Зокрема, у працях О. Барановської економічна безпека розглядається як ключова складова національної безпеки, що визначає здатність держави протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам [14]. З. Живко акцентує увагу на мікрорівні економічної безпеки, досліджуючи механізми її забезпечення на рівні підприємств [15].

Питання забезпечення економічної безпеки держави та формування ефективних економіко-правових механізмів її реалізації активно досліджуються у сучасній науковій літературі. Зокрема, Коваленко О.В. обґрунтовує сутність економіко-правових механізмів [16], тоді як Іваненко І.М. акцентує увагу на правовому забезпеченні економічної безпеки в умовах глобалізації [17]. Петренко С.В. досліджує особливості фінансово-економічної безпеки в умовах цифрової економіки [18], а Гончарук Т.А. та Савчук Н.Л. розглядають сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом та інституційним забезпеченням [19; 20]. Водночас, незважаючи на наявні напрацювання, питання комплексного поєднання економічних і правових інструментів забезпечення економічної безпеки потребують подальших досліджень.

Однією з перших системних економічних досліджень В. Танці розкрито економічні детермінанти корупції, зокрема взаємозв'язок між рівнем державного регулювання, оподаткуванням та масштабами тіньової економіки [10].

Серед українських економістів О. Костенко у своїх працях досліджує інституційну нерівновагу як джерело корупційних ризиків, вказуючи на недостатню прозорість процедур державних закупівель, ліцензування та регуляторних бар'єрів як внутрішньо економічні причини формування корупційних практик [5].

Антонова О. М., Ільченко В. А. розглядають корупцію не лише як соціально-правове явище, а саме як внутрішню загрозу економічній безпеці України. Це дослідження є важливою теоретичною основою для розуміння корупції з точки зору економічної безпеки національної економіки [1].

Подальший розвиток інтегрованих методик, що поєднують економічні, соціологічні та експертні підходи, є необхідним для створення комплексних систем індикаторів оцінки корупції з урахуванням макроекономічних, інституційних та поведінкових факторів в сучасних умовах.

Мета дослідження – визначити сучасні механізми та індикатори протидії економічній корупції в Україні, оцінити їх ефективність у забезпеченні економічної безпеки та запропонувати комплексний підхід до побудови системи оцінки корупційних ризиків з урахуванням макроекономічних, інституційних та поведінкових факторів.

Методи дослідження. У процесі дослідження механізмів та індикаторів протидії економічній корупції використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Метод аналізу та синтезу застосовано для дослідження теоретичних

підходів до трактування економічної корупції, а також для опрацювання наукових публікацій і нормативно-правових актів у сфері антикорупційної політики. Метод узагальнення та систематизації використано для класифікації видів корупційних проявів, визначення основних елементів механізму протидії економічній корупції та формування системи індикаторів її оцінювання. Порівняльний метод застосовано під час аналізу різних підходів до вимірювання рівня корупції та оцінювання її впливу на економічну безпеку держави. Для дослідження динаміки корупційних правопорушень та оцінювання економічних збитків від корупції використано методи статистичного аналізу. У роботі також застосовано економіко-математичне моделювання для побудови інтегрального показника корупційного збитку економічній системі. Факторний аналіз використано для визначення ключових факторів, що характеризують стратегії поведінки суб'єктів господарювання у подоланні адміністративних та корупційних перешкод. Застосування комплексу зазначених методів забезпечило об'єктивність та комплексність оцінювання механізмів і індикаторів протидії економічній корупції.

Виклад основного матеріалу. Законодавчі основи сучасних механізмів протидії економічній корупції з метою забезпечення економічної безпеки України визначаються нормами міжнародного права та міжнародними договорами України, Конституцією України, законами України у сфері запобігання та протидії економічній корупції, а також підзаконними нормативно-правовими актами. До них належать укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади, а також нормативні акти органів місцевого самоврядування.

Важливим елементом нормативно-правового забезпечення протидії економічній корупції є положення кримінального, цивільного та адміністративного законодавства України, що встановлюють відповідальність за корупційні правопорушення та визначають механізми відшкодування завданих збитків.

Зокрема, відповідно до норм Кримінальний кодекс України встановлюється кримінальна відповідальність за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення. До ключових статей, що регулюють відповідальність у цій сфері, належать статті 364, 368, 369 та 369-2, які передбачають покарання за зловживання владою або службовим становищем, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, надання неправомірної вигоди службовій особі та зловживання впливом [11]. Дані правові норми формують основу кримінально-правового механізму протидії корупції та спрямовані на запобігання незаконному використанню службових повноважень у сфері економічних відносин.

Окреме значення має також Цивільний кодекс України, який регулює питання відшкодування шкоди, завданої незаконними діями посадових осіб або суб'єктів господарювання. Зокрема, стаття 1166 передбачає обов'язок відшкодування майнової шкоди, завданої неправомірними діями, а стаття 1173 визначає відповідальність держави за шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади. Застосування цих норм є важливим інструментом компенсації економічних збитків, що виникають унаслідок корупційних правопорушень [12].

Крім того, правове регулювання запобігання корупції в Україні деталізується у спеціальному законодавстві, зокрема у Закон України «Про запобігання корупції», який визначає систему органів антикорупційної політики, механізми фінансового контролю, правила врегулювання конфлікту інтересів та інші превентивні інструменти протидії корупційним проявам [13].

Таким чином, кримінально-правові та цивільно-правові норми формують важливу складову інституційного механізму протидії економічній корупції, оскільки забезпечують не лише покарання за корупційні правопорушення, а й створюють правові умови для відшкодування економічних збитків та відновлення порушених прав суб'єктів господарювання.

Ці нормативно-правові акти формують комплексну правову основу державної антикорупційної політики, спрямованої на запобігання корупційним проявам, підвищення

прозорості діяльності органів влади, забезпечення ефективного використання державних ресурсів та зміцнення економічної безпеки держави.

Відповідно до нормативно-правових актів України у сфері запобігання та протидії корупції визначено основні принципи, на яких ґрунтується діяльність держави у цій сфері:

1. забезпечення дотримання, реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина;
2. верховенство права та законність у діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування;
3. відкритість, прозорість і підзвітність діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів публічного управління;
4. невідворотність відповідальності за вчинення корупційних правопорушень;
5. комплексне застосування правових, політичних, економічних, організаційних, інформаційних, соціальних та інших заходів у сфері запобігання і протидії корупції;
6. пріоритетність превентивних заходів, спрямованих на попередження корупційних проявів;
7. взаємодія органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами у сфері запобігання та протидії корупції.

Ці принципи формують основу державної антикорупційної політики України та спрямовані на підвищення ефективності механізмів протидії корупції й забезпечення прозорості функціонування публічної влади.

Первинна (*побутова*) *корупція* охоплює сферу повсякденних взаємодій громадян із посадовими особами державних установ та організацій. Найчастіше вона проявляється у таких сферах, як охорона здоров'я, освіта, судочинство, здійснення адміністративних і реєстраційних процедур, військовий облік та призов, а також забезпечення особистої безпеки громадян. Зазначений тип корупції виникає переважно у процесі надання публічних послуг [3; 5], коли посадові особи використовують своє службове становище для отримання неправомірної вигоди.

На відміну від побутової, *ділова корупція* формується у сфері взаємодії суб'єктів господарювання з органами державної влади та місцевого самоврядування. У цьому випадку корупційні практики спрямовані на отримання економічних переваг, доступу до державних ресурсів, пільгових умов ведення підприємницької діяльності або прийняття управлінських рішень на користь окремих суб'єктів господарювання.

Побутова корупція, що проявляється у повсякденних контактах громадян із державними установами, є найпоширенішою формою корупції в країнах із високим рівнем корупційних ризиків. Натомість у більш економічно розвинених країнах корупційні прояви частіше зосереджуються у сфері підприємництва та економічної діяльності, де взаємодія бізнесу і влади створює умови для виникнення складніших корупційних схем.

У науковій літературі взаємодія між представниками громадянського суспільства та державними інституціями в контексті корупційних практик нерідко описується через поняття «корупційного ринку» [7; 8; 9]. Таке трактування пояснюється тим, що корупційні відносини володіють низкою властивостей, характерних для ринкового обміну, особливо у сфері побутової корупції.

З економічної точки зору різні сфери корупційних проявів можуть бути інтерпретовані через традиційні ринкові категорії, такі як попит, пропозиція, вартість «послуг» та обсяг відповідного неформального ринку [9; 10]. Використання такого підходу дозволяє більш комплексно аналізувати механізми функціонування корупційних відносин та визначати ефективні інструменти їх обмеження і протидії.

Використовуються також такі терміни, як максимальна схильність до корупційного споживання для отримувачів неправомірної вигоди і корупційний мультиплікатор.

Корупційні ринки в Україні можна класифікувати за пропозицією, пов'язаною з різними рівнями та видами державних органів, та за попитом, який визначається конкретними

державними послугами, що надаються громадянам і бізнесу. Також підставою можуть виступати галузі економіки та сфери підприємництва.

На спеціалізованих ринках виділяються різноманітні види стратегій поведінки учасників. Поширена в діловій корупції стратегія адаптації: громадяни і підприємці за допомогою корупції активно використовують дефекти державного регулювання, щоб отримати односторонні переваги в конкурентній боротьбі. У цій стратегії мається на увазі адаптація до середовища державного регулювання.

У сучасних дослідженнях під *базовим механізмом протидії корупції* (як частиною функціонування економічних та інституційних структур) розуміється комплекс принципів, інструментів, методів і процедур, що регламентують поведінку осіб, які готують та приймають управлінські рішення в умовах конфлікту інтересів.

Сьогодні ключовим елементом будь-якого механізму протидії корупції є система відносин власності та розподілу ресурсів у суспільстві, оскільки саме контроль і прозорість управління активами та фінансовими потоками визначають можливості запобігання корупційним проявам.

Ефективний розвиток механізму управління власністю передбачає збалансування інтересів держави, бізнесу, менеджменту та громадянського суспільства. Водночас недостатня прозорість та відсутність ефективного контролю створюють потенціал для формування корупційних відносин, що підкреслює необхідність комплексного підходу до антикорупційної політики та впровадження інструментів прозорого управління у всіх секторах економіки.

У рамках дослідження виділено такі ключові елементи механізму протидії корупції в економічній сфері:

1. Інструменти, форми та методи економічного управління, що забезпечують мотивацію та стимулювання антикорупційної діяльності в органах державної влади та бізнес-структурах;
2. інструменти, форми та методи оперативного реагування, спрямовані на запобігання та протидію корупційним проявам, а також механізми саморегулювання системи протидії корупції;
3. інституційні механізми контролю та обґрунтованих обмежень у фінансовій та адміністративній сферах, що мінімізують корупційні ризики;
4. інформаційно-аналітичні системи, що забезпечують розвиток правової основи та підтримку прийняття рішень у сфері антикорупційної політики;
5. система індикаторів та порогових значень, що дозволяє оцінювати рівень економічної корупції та ефективність заходів із її протидії.

Масштаб корупції, збитків від неї можна виміряти за допомогою індикаторів, піддається грошовому обчисленню, звичайно – приблизному.

Визначення рівня корупційних проявів у роботі органів державної влади та місцевого самоврядування із систематичним відстеженням його динаміки, на думку О.О. Тимошенко, повинні передбачати використання таких об'єктивних показників:

- кількість зафіксованих корупційних правопорушень з боку державних та посадових осіб органів місцевого самоврядування, а також частка громадян та організацій, які офіційно подали скарги щодо корупційних проявів у діяльності цих службовців;
- відношення між кількістю зафіксованих корупційних правопорушень та часткою громадян і організацій, які офіційно подали скарги щодо проявів корупції у діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування;
- обсягу виявлених корупційних ринків (грн.);
- рівень задоволеності громадян якістю та доступністю послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування [2; 6].

Під час побудови індикаторів, що демонструють способи подолання компаніями адміністративних та корупційних перешкод, використовувалися відповіді респондентів на запитання щодо характеру їх взаємодії з органами влади. Після нормалізації отриманих даних було виділено шість факторів, які разом пояснюють 50% дисперсії експериментальних результатів. Кожному з цих факторів, що відображають основні стратегії подолання перешкод у веденні бізнесу, було присвоєно умовні позначення: D1 – створення об'єднань

(«об'єднання»); D2 – офіційні скарги; D3 – публічна кампанія/наочна агітація; D4 – наявність представників «своїх людей» у владних структурах; D5 – формування стратегічних партнерств («сильні партнерства»); D6 – використання приватних зв'язків і протекційних механізмів («блат»).

Одним із важливих параметрів досліджуваних підприємств є позиція респондента щодо твердження: «Будь-яка моя проблема має свою ціну в органах влади, і я готовий її сплатити». Ця ознака практично не відобразилася у виділеному наборі шести факторів, що відображають способи подолання перешкод у веденні бізнесу. Такий результат має змістовну інтерпретацію: низька варіація цієї ознаки свідчить про те, що вона не формує окремих факторів. Водночас згода або незгода з цим твердженням фіксується приблизно однаково часто серед керівників, які заявляють про застосування певних методів боротьби з корупцією, і серед тих, хто таких заяв не робить. Це свідчить про відносну універсальність даного підходу до оцінки корупційних ризиків і вказує на необхідність додаткового аналізу контекстуальних чинників, що впливають на сприйняття корупційних практик у підприємницькому середовищі.

Для врахування аспекту прямого використання корупційних практик у діяльності підприємств набір факторів D1-D6 було доповнено показником, розрахованим шляхом центрування та нормування ознаки, що відображає згоду або незгоду респондента з використанням корупційних способів вирішення проблем. У подальшому цей показник застосовувався як додатковий фактор, позначений як D0 – корупція.

Побудова індикаторів характеру корупційної поведінки базувалася на відповідях респондентів, щодо частки обороту їхніх підприємств, що витрачається на стимулювання посадових осіб, частоти таких практик та інших аналогічних показників. Після нормалізації та зіставлення отриманих даних з одиницею було виділено два взаємно ортогональних фактори, які разом пояснюють 64% дисперсії експериментальних даних. Кожному з факторів було присвоєно умовні назви: F1 - обсяг неправомірної вигоди; F2 - частота неправомірної вигоди.

Для побудови індикатора успішності підприємства використовувалися відповіді респондентів на запитання, щодо поточного стану бізнесу, його перспектив розвитку та рівня задоволеності респондента власною діяльністю, зокрема у порівнянні з іншими підприємствами аналогічного профілю.

За результатами аналізу було виділено один фактор, який сумарно пояснює 63% дисперсії експериментальних даних. Шкали всіх питань були побудовані таким чином, що вищий рівень успішності бізнесу відповідав нижчому значенню показника. Тому отриманий фактор успішності підприємства (S), виділений за допомогою факторного аналізу, було інвертовано шляхом множення на – 1, щоб забезпечити пряме відображення успішності в індикаторі.

В якості інтегрального індикатора економічної корупції, що є змінним для всіх проаналізованих моделей, слід виділити показник корупційного збитку економічній системі.

Комплексний сумарний корупційний збиток ($Z_{\text{сум}}$) розраховується додаванням корупційних збитків, що складають:

$$Z_{\text{сум}} = \sum_{i=1}^7 Z_l \quad (1)$$

Показники збитку за складовими Z_l складаються з компонентів Z_{ij}

$$Z_l = \sum_{j=1}^{m_i} Z_{ij} \quad (2)$$

де m_i – число компонентів збитку для складової i

Отримані показники економічних збитків за окремими складовими формалізуються із застосуванням статистичних методів. Зокрема, збитки, пов'язані з інституційними та інфраструктурними аспектами, можуть визначатися через такі компоненти: втрати від відсутності ефективних інститутів протидії корупції, обмеження свободи підприємницької діяльності, порушення прав власності та інші регуляторні обмеження.

Наприклад, збитки, що виникають через інституційну слабкість механізму протидії корупції, можуть характеризуватися кількістю зафіксованих порушень антикорупційного законодавства, випадками обмеження підприємницької діяльності та примусом до певних економічних або фінансових рішень.

Враховуючи специфіку наявної статистичної звітності, показники збитків можуть розглядатися або у грошовому еквіваленті, або через кількість зафіксованих корупційних правопорушень.

Для подальшого аналізу пропонується наступна система позначень:

l_{ij} – кількість параметрів оцінювання корупційного збитку за допомогою статистичних даних, що характеризують правопорушення за складовою i для компоненти j .

p_{ij} – кількість параметрів для оцінки корупційного збитку за допомогою статистичних даних, що характеризують збиток безпосередньо через суму збитку від правопорушень за складовою i для компоненти j .

Таким чином, корупційний збиток за складовою:

$$Z_l = \sum_{j=1}^{m_i} \left(\sum_{k=1}^{l_{ij}} \frac{N_{ijk} q_{ijk}}{f_{ijk}} + \sum_{t=1}^{p_{ij}} \frac{S_{ijt}}{f_{ijt}} \right) \quad (3)$$

де N_{ijk} – кількість правопорушень типу k за складовою i для компоненти j (шт.);

S_{ijt} – сума збитку від правопорушення t за складовою i для компоненти j (грн.);

q_{ijk} – сума збитку від правопорушення k за складовою i для компоненти j (грн.);

f_{ijk} – частка правопорушень, що враховуються офіційною статистикою k за складовою i для компоненти j у загальній кількості правопорушень k ;

f_{ijt} – частка правопорушень, що враховуються офіційною статистикою t за складовою i для компоненти j у загальній кількості правопорушень t ;

N_{ijk}, S_{ijt} отримані з форм статистики;

$f_{ijk}, f_{ijt}, q_{ijk}$ визначені на основі експертних оцінок.

Для оцінювання частки корупційних правопорушень, що відображаються в офіційній статистиці, було застосовано метод експертних оцінок із залученням представників Національної поліції України, Державної податкової служби України та незалежних фахівців у сфері антикорупційного регулювання, зокрема Національного агентства з питань запобігання корупції. Такий підхід дозволяє інтегрувати як формалізовані дані статистичної звітності, так і суб'єктивні оцінки експертів, що забезпечує більш точне відображення реального рівня корупційних проявів у діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування.

Обсяг корупційного ринку - ще один індикатор при аналізі динаміки спеціальних ринків, але він не дозволяє проводити їх порівняння, оскільки відмінності в обсягах ринків багато в чому пояснюються відмінностями в інтенсивності використання громадянами різних послуг. Тому для інтегрального порівняння ринків побутової корупції потрібен спеціально сконструйований індикатор, заснований на характеристиках, що не залежать від інтенсивності взаємодії громадян з тією чи іншою сферою державних послуг.

Таким індикатором може бути – ризик корупції, готовність платити неправомірну вигоду і її середній розмір. Значення кожної характеристики перетворюється лінійним чином так, щоб мінімальним значенням було 0, а максимальним – 1. Після цього перетворені значення усереднюються. Нова інтегральна величина «Рівень корупції» також знаходиться в інтервалі від 0 до 1.

Для оцінювання реального масштабу динаміки корупції необхідно враховувати супутнє зростання економіки та обороту підприємств. У цьому контексті виникає питання використання нормованих показників, тому доцільно оцінювати динаміку «купівельної спроможності» неправомірної вигоди шляхом порівняння середнього розміру неправомірної вигоди із середньою вартістю одного квадратного метра житла на первинному ринку в Україні.

Вибір саме такого індикатора є обґрунтованим, оскільки використання стандартних показників, наприклад, вартості споживчого кошика, є недостатньо репрезентативним: споживчий кошик пересічного громадянина суттєво відрізняється від споживчого кошика

підприємця. З іншого боку, нерухомість залишається одним із популярних способів вкладення корупційних доходів, як для особистого споживання, так і для накопичення капіталу.

При визначенні показників цього індикатора метод соціологічних опитувань має низку обмежень. По-перше, у вибірку зазвичай не включаються кримінальні види бізнесу (торгівля наркотиками, торгівля людьми, контрабанда тощо) та надвеликий бізнес. По-друге, чим вищий розмір неправомірної вигоди, тим більша ймовірність ухилення респондентів від надання відповіді під час опитування. По-третє, сама методика статистичної оцінки, як правило, орієнтована на консервативні оцінки.

Іншою групою індикаторів корупції є показники, що відображають стан тіньової економіки, оскільки зростання корупції та розширення тіньового сектору економіки перебувають у тісному взаємозв'язку. Однією з причин цього є те, що неправомірна вигода частково виконує функцію своєрідного податку з тіньового обороту. З іншого боку, високі корупційні доходи сприяють поглибленню проблеми їх використання, що, в свою чергу, стимулює розширення сфери тіньового споживання.

До основних методів оцінювання тіньової економіки, пов'язаної з корупційною діяльністю, належать:

- метод специфічних індикаторів;
- структурний метод;
- метод м'якого моделювання;
- експертний метод;
- змішані методи.

1. Найпоширенішим із зазначених методів оцінки тіньової економіки, пов'язаної з корупційною діяльністю, є метод специфічних індикаторів, який передбачає використання одного або декількох індикаторів, що відображають характер економічної активності і визначаються прямими або непрямими способами.

Прямі методи полягають у застосуванні інформації спеціальних досліджень та її аналітичному опрацюванні з метою виявлення невідповідності між доходами та витратами окремих громадян, а також для характеристики різних аспектів тіньової економічної діяльності.

Необхідною складовою прямого підходу є збір та обробка даних про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, за умови, що ці дані отримані шляхом застосування спеціальних економіко-правових методів дослідження.

Серед комплексу прямих методів найбільш поширеними є спостереження та опитування. На відміну від прямих, непрямі методи спираються на інформацію систем зведених макроекономічних показників офіційної статистики, а також на дані фінансових, податкових та інших контрольних органів. Непрямі методи застосовуються у випадках, коли неможлива пряма фіксація досліджуваних значень. До цієї групи належать методи розбіжностей, італійський метод, монетарний метод та інші аналогічні підходи.

2. Структурний метод, який часто застосовується, базується на аналізі розмірів корупції у різних галузях економіки з урахуванням їхньої галузевої структури.

3. Метод м'якого моделювання передбачає виділення комплексу факторів, що впливають на стан тіньового сектору економіки, і спрямований на оцінку його масштабів у конкретних секторах. При цьому фактор корупції розглядається як один із ключових елементів, що визначають обсяг тіньової економіки.

4. Експертний метод дослідження корупції. Використання оцінок експертів є необхідною умовою при вивченні такого складного та маловивченого явища, як корупція. Суть методу полягає у визначенні експертами об'єктивності даних, отриманих у ході дослідження. Після збору інформації з традиційних джерел ці дані коригуються з урахуванням коефіцієнтів, запропонованих експертами, що дозволяє отримати більш точну оцінку масштабу явища.

5. Змішані методи передбачають застосування методу прихованих змінних у поєднанні з іншими підходами для аналізу різних аспектів корупційних відносин. Сутність цього підходу

полягає у формуванні моделі, яка інтегрує максимальну кількість факторів та показників корупції, тобто значень, що відображають її обсяг і рівень.

Корупція у даному контексті розглядається як прихована змінна, яка безпосередньо не піддається прямому вимірюванню та дослідженню. Широта застосовуваних методів і їхня відносна взаємозалежність свідчать про відсутність єдиної методики кількісної та якісної оцінки параметрів корупції, а також критеріїв достовірності отриманих результатів.

Більшість досліджень демонструють, що прямі методи, як правило, занижують оцінку рівня корупції, тоді як інші підходи можуть її завищувати. Крім того, важливим аспектом є аналіз джерел вторинної інформації, таких як матеріали засобів масової інформації, судові документи та інші публічні дані, що дозволяє комплексно оцінити різні прояви корупційних відносин.

Найбільш об'єктивні оцінки корупції та тіньової економіки досягаються при комплексному використанні різних методів. Таким чином, виникає потреба у вдосконаленні методики індикаторного аналізу корупції як фактора економічної безпеки, що включає оцінку корупційних ризиків, ефективності внутрішніх систем виявлення та профілактики корупційних проявів у державних органах влади та органах місцевого самоврядування всіх рівнів.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що економічна корупція є складним багатовимірним явищем, яке суттєво впливає на функціонування економічної системи держави, знижує ефективність управління публічними ресурсами, погіршує інвестиційний клімат та створює значні ризики для економічної безпеки України. Поширення корупційних практик призводить до викривлення конкурентного середовища, неефективного розподілу ресурсів і зниження довіри до державних інституцій, що обумовлює необхідність удосконалення механізмів її попередження та протидії.

Узагальнено теоретичні підходи до трактування корупції як економічного явища та визначено, що її доцільно розглядати як приховану змінну, яка безпосередньо не піддається прямому вимірюванню. У зв'язку з цим для оцінювання рівня корупції необхідно застосовувати комплекс індикаторів та методів аналізу, що поєднують економічні, соціологічні, статистичні та експертні підходи.

Встановлено, що ефективність антикорупційної політики значною мірою залежить від формування цілісного механізму протидії економічній корупції, який включає інструменти економічного управління, механізми оперативного реагування, інституційні обмеження у фінансовій та адміністративній сферах, інформаційно-аналітичні системи підтримки управлінських рішень, а також систему індикаторів оцінювання корупційних ризиків. Запропонована система індикаторів дозволяє здійснювати моніторинг масштабів корупційних проявів, оцінювати ефективність антикорупційних заходів та визначати основні напрями їх удосконалення.

Обґрунтовано доцільність використання інтегральних показників оцінювання корупційних збитків для економічної системи, що враховують інституційні, інфраструктурні та економічні компоненти. Запропонована модель розрахунку корупційного збитку дозволяє формалізувати вплив корупційних правопорушень на економіку та забезпечує можливість порівняльного аналізу їх масштабів на основі статистичних даних і експертних оцінок.

Встановлено тісний взаємозв'язок між корупцією та розвитком тіньової економіки, що обумовлює необхідність використання різних методів її оцінювання, зокрема методу специфічних індикаторів, структурного методу, методу м'якого моделювання, експертного та змішаних методів. Визначено, що кожен із зазначених підходів має певні обмеження, а тому найбільш достовірні результати можуть бути отримані лише за умови їх комплексного застосування.

Отже, підвищення ефективності протидії економічній корупції потребує подальшого розвитку індикаторних систем оцінювання корупційних ризиків, удосконалення механізмів інституційного контролю, а також розширення використання сучасних аналітичних методів і інформаційних технологій у сфері антикорупційної політики. Реалізація запропонованих

підходів сприятиме підвищенню прозорості економічних процесів, зміцненню економічної безпеки держави та формуванню ефективної системи запобігання і протидії корупції в Україні.

Важливим аспектом підвищення ефективності протидії економічній корупції є забезпечення належної реалізації норм кримінального законодавства, які встановлюють відповідальність за корупційні правопорушення. Норми Кримінальний кодекс України передбачають кримінальну відповідальність за низку діянь, що безпосередньо пов'язані з корупційною діяльністю у сфері економічних відносин. Зокрема, стаття 364 визначає відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, стаття 368 – за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, стаття 369 – за надання неправомірної вигоди службовій особі, а стаття 369-2 – за зловживання впливом. Реалізація зазначених правових норм спрямована на запобігання використанню службового становища з метою отримання економічних переваг або незаконного доступу до державних ресурсів.

У контексті дослідження індикаторів економічної корупції важливим є також використання статистичних даних щодо кримінальних правопорушень, передбачених зазначеними статтями кримінального законодавства. Аналіз кількості зареєстрованих корупційних злочинів, динаміки їх розслідування та частки доведених до судового розгляду справ може виступати одним із об'єктивних індикаторів оцінювання рівня корупційних ризиків у державному секторі та сфері економічної діяльності. Використання таких показників у поєднанні з економічними та соціологічними індикаторами дозволяє сформуванню більш комплексної системи оцінювання масштабів корупційних проявів.

Таким чином, ефективна протидія економічній корупції потребує поєднання економічних механізмів управління, системи індикаторного аналізу та дієвого кримінально-правового регулювання. Посилення практичного застосування норм кримінального законодавства, удосконалення механізмів виявлення корупційних правопорушень та забезпечення невідворотності відповідальності сприятимуть зниженню рівня корупційних ризиків, підвищенню прозорості економічних процесів і зміцненню економічної безпеки держави.

References

1. Antonova O.M. (2018). Corruption as an internal threat to the economic security of the national economy of Ukraine/ Antonova O.M., Ilchenko V.A. // Problems and prospects of ensuring stable socio-economic development. Collection of scientific papers. Series «Economy». Vol. 19, Issue 306. M, DonSU, 2018. P. 164-172.
2. Antonova O.M. (2025). Foreign experience in combating corruption in the economic sphere. / Antonova O.M., Tyazhina A.M.// Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Auditing, 2025, No. 3-4. DOI: <https://doi.org/10.31767/nasoa.3-4-2025.02>
3. Busol O.Yu. (2014). Counteraction to Corruption Crime in Ukraine in the Modern Period: Monograph. Kyiv: In Yure, 2014. 564 p.
4. Kostenko O.M., Busol O.Yu. (2016). The concept of combating corruption crime in Ukraine requires new approaches: main theses // Public Law. 2016. No. 2(22). P.143-151.
5. Kravchuk M., Petrovska I. The essence of corruption and the main ways to overcome it in Ukraine // Current problems of jurisprudence. 2021. No. 2. P. 49-55.
6. Maletova O.S., Tymoshenko O.O. (2025). Generalization of the best foreign practices in combating corruption for Ukraine // Law and Safety. 2025. No. 3.
7. Melnyk M.I. (2001). Corruption: essence, concept, countermeasures: monograph. Kyiv: Atika, 2001. 304
8. Nevmerzhytskyi E.V. (2008). Corruption in Ukraine: Causes, Consequences and Countermeasures: Monograph. Kyiv: KNT, 2008. 368 p.
9. Rose-Ackerman S. (1999). Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 266 p.
10. Tanzi V. (1998). Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures // *IMF Staff Papers*. Vol. 45, No. 4. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 1998. P. 559-594.

11. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 05.04.2001 No. 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
12. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 16.01.2003 No. 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
13. Law of Ukraine «On Prevention of Corruption»: Law of Ukraine dated 14.10.2014 No. 1700-VII. RL: <https://zakon.rada.gov.ua>
14. Baranovsky O.I. Economic Security of the State: Monograph. Kyiv: KNEU. 2020. 448 p.
15. Zhyvko, Z.B. Economic Security of an Enterprise: A Textbook. Kyiv: Alerta. 2019. 256 p.
16. Kovalenko, O.V. Economic and Legal Mechanisms for Ensuring National Economic Security. Economy and State. 2024. No. 3. P. 45-50.
17. Ivanenko I.M. Legal Framework for Ukraine's Economic Security in the Context of Globalization. Law and Society. 2023. No. 2. P. 112-118.
18. Petrenko S.V. Financial and Economic Security of the State in the Digital Economy. Economic Bulletin. 2024. No. 1. P. 78-84.
19. Honcharuk T.A. Economic Security Under Martial Law. Journal of Economics and Law. 2024. No. 2. P. 33-39.
20. Savchuk N.L. Institutional Mechanisms for Ensuring Economic Security. Economics and Management. 2023. No. 4. P. 90-96.

OLENA ANTONOVA, OLEKSANDR SAVKA, ANZHELA TIAZHNA. CURRENT ECONOMIC AND LEGAL MECHANISMS FOR ENSURING NATIONAL ECONOMIC SECURITY

The article examines contemporary mechanisms and indicators for combating economic corruption in Ukraine, which is a key factor in ensuring the country's economic security. Particular attention is paid to the analysis of corruption as a hidden variable that cannot be directly measured and requires the use of comprehensive approaches to assess its level and scale of impact on the economy. The authors consider various methods for assessing corruption, including direct and indirect methods, structural analysis, soft modeling, expert assessments, and mixed approaches. It is shown that the comprehensive application of these techniques allows for a more objective picture of the state of corruption and the shadow economy, taking into account macroeconomic, institutional, and behavioral factors.

The article highlights the key elements of mechanisms to combat economic corruption, including: economic management and motivation tools, mechanisms for rapid response to corruption, self-regulation tools, information and analytical monitoring and assessment systems, as well as a set of indicators of economic corruption that allow its manifestations to be formalized and quantified. The authors emphasize the need to improve the methodology of indicator analysis in order to assess corruption risks and increase the effectiveness of systems for detecting and preventing corruption in state authorities and local self-government bodies at all levels.

The practical significance of the study lies in providing recommendations to scientists, state bodies, local self-government bodies, and business entities on improving economic security, optimizing anti-corruption policies, and developing effective mechanisms to counter corruption in various sectors of the economy. The results of the study can be used to develop comprehensive systems for monitoring and assessing corruption risks at the national and regional levels.

Key words: *corruption, economic security, corruption indicators, counteraction mechanisms, shadow economy, assessment methods.*

Надійшла до редакції: 10.03.2026

Прийнято до друку: 20.03.2026

Опубліковано: 27.03.2026

© 2026 Антонова О.М., Савка О.І., Тяжина А.М.

Цей матеріал ліцензовано за умовами CC BY 4.0. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>